

УДК 159.922

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ СТРАХУ ДОРОСЛІШАННЯ ОСОБАМИ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Байер О.О., к. психол. н.,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Лук'яненко О.М., студентка
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті представлено аналіз особливостей переживання страху дорослішання в контексті юнацького віку. Описані універсальні характеристики подібних переживань: страху смерті та страху життя. На основі теоретичного аналізу страх дорослішання пов'язується з відповідальністю, соціальною зрілістю, екзистенційною виконаністю, що знаходить своє підтвердження в емпіричному дослідженні.

Ключові слова: *страх дорослішання, юнацький вік, екзистенційна виконаність, відповідальність, особистісна зрілість.*

В статье представлен анализ особенностей переживания страха взросления в контексте юношеского возраста. Описаны универсальные характеристики подобных экзистенциальных переживаний: страха смерти и страха жизни. На основе теоретического анализа страх взросления связывается с ответственностью, личностной зрелостью, экзистенциальной исполненностью, что находит свое подтверждение на эмпирическом материале.

Ключевые слова: *страх взросления, юношеский возраст, экзистенциальная исполненность, ответственность, личностная зрелость.*

Baiier O.O., Lukianenko O.M. THE SPECIFICS OF EXPERIENCING THE FEAR OF GROWING OLDER BY THE SUBJECTS OF THE YOUNG AGE

The analysis of the specifics of experiencing the fear of growing up in the context of the young age is presented. Common characteristics of such existential experiences as the fear of living and the fear of death are given. On the grounds of the theoretical analysis the fear of growing up is related to responsibility, existential fulfillment, personal maturity that is proved through the empirical data.

Key words: *fear of growing up, young age, existential fulfillment, responsibility, maturity.*

Постановка проблеми. Юнацтво є перехідним етапом від дитинства до дорослого життя, що формує безліч аспектів дорослої людини. У нестабільних соціальних та економічних умовах сучасного світу затримання процесів дорослішання, схильність до інфантильності, а іноді й до кідалтизму, культ дитинства та особистісна незрілість юнаків свідчать про наявність страху дорослішання. Дана робота висвітлює спробу теоретично та емпірично дослідити даний феномен та процес задля потенційної можливості впливати на його виявлення та перебіг.

На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у вивченні особливостей переживання феномену страху дорослішання в юнацькому віці як такого і визначення його складових конструктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Юнацький вік постає перед нами як «фаза переходу від залежного дитинства до самостійної та відповідальної дорослості, що передбачає, з одного боку, завершення фізичного, зокрема статевого дозрі-

вання, а з іншого – досягнення соціальної зрілості» [8, с. 6].

Образ дорослішання є орієнтиром дорослості для юнацького віку, який складається з оцінки власних якостей дорослої людини. Звернувшись до дослідження С.В. Чорнобровкіної, можна виокремити такі головні риси образу дорослішання, що склалися в сучасних студентів: відповідальність за себе, відповідальність за іншого, самостійне прийняття рішення, фінансова незалежність [13].

Л.І. Божович вважає, що головним новоутворенням періоду юності є готовність до особистісного і життєвого самовизначення, набуття ідентичності, що надає можливість приймати важливі рішення та формувати життєві орієнтири на майбутнє [9].

Питання здобуття ідентичності також глибоко вивчалось Е. Еріксоном, який розробив вікову періодизацію, що засновувалась на подоланні людиною під час дорослішання конфліктів. Він наголошував на тому, що юність є періодом, коли відбувається криза ідентичності, й у той же час розумів під ідентичністю усвідомлення людиною своєї

тотожності, внутрішньої безперервності своєї особистості [7; 18].

Доречним буде згадати концепцію життєвого шляху, що визначається її авторами як процес цілепокладання, проектування власного життя, що включає обрання цінностей та здійснення вибору взагалі. На думку В. Франкла, за сучасних культурно-історичних умов задоволення вітальних потреб можливе без докладання суттєвих зусиль, що зумовлює нестачу ресурсів для проектування власного життя, втрату інтересу до життя та відчуття нудьги, а разом із цим труднощі проектування власного життя [4; 13].

Разом із цим доречно буде зазначити, що юність є часом здобуття обов'язкових соціальних ролей і ставить на перше місце професійні та трудові відносини, реалізування яких в нашому соціумі стає дедалі складнішим для молодого покоління. Зокрема, британським соціологом Г. Стендінгом було навіть виділено соціальну групу – «прекаріат», що походить від слова «ненадійний» і позначає людей, які не забезпечені робочими місцями і соціальними гарантіями, хоча можуть мати достатній для цього інтелектуальний та професійний рівень [12].

Песимістичні очікування майбутнього є причиною не тільки страху дорослішання, а й намагання його уникнути, що сприяє поширенню інфантильності. Цікавим для даної проблеми є таке нове поняття, як «кідалт». За визначенням спеціалістів, «кідалт» – це людина 20-40 років, що занадто прив'язана до своїх дитячих захоплень, має дитячий смак, дитячу чутливість, підтримує дитячі цінності. У сучасному світі домінують тенденції захоплення дитинством на всіх рівнях – від особистісного до культурного та соціального, що можна пояснити небажанням сьогоденного соціуму старішати і помирати, та гедонізмом [5–6].

Виникненню страху дорослішання сприяють проблеми здобуття соціальної та особистісної ідентичності, що стають актуальними саме через відповідно соціальну та особистісну незрілість юнаків. Особистісна зрілість – «це такий рівень розвитку особистості, за яким людина стає здібна самостійно вирішувати задачі будь-якої складності, що дістаються їй у ході життя», тобто долати складні життєві ситуації або змінювати своє ставлення до них [1].

У своїх працях О.С. Штепа пов'язує особистісну зрілість із ресурсністю, а самі ресурси визначає як вияв суб'єктного досвіду й аспект автентичності особистості, що характеризує стратегію саморозвитку людини, дозволяє долати кризові ситуації. Саме

юнацький вік авторка визначає початком періоду, коли паралельно зі здобуттям особистісної зрілості людина може здобути психологічну ресурсність, головними чинниками якої є «робота над собою», а також такі риси особистісної зрілості, як «децентрація», «синергічність» та більш за інше особистісно-екзистенційний ресурс. Зокрема, як складова частина дорослішання, особистісно-екзистенційний ресурс є однією з пов'язаних зі страхом дорослішання причин [15, с. 9], а саме екзистенційних страхів життя, смерті та інших.

За Д.О. Леонтьєвим, кожна людина обирає «сторону життя» або «сторону смерті». Науковець звертається до класифікації ставлень щодо екзистенційних проблем Т. Грінінга, в якій автор виокремлює три види таких ставлень: спрощено-песимістичний, оптимістичний та діалектичний. Для нашої проблематики важливими є перші два крайні варіанти, що описують як песимістично одержимих фатальністю смерті суб'єктів, так і тих, хто підтримує культ життя та чуттєвості: обидва випадки разом створюють більшу одиницю – страх дорослішання [10]. На нашу думку, страх дорослішання можна і потрібно розглядати поряд із страхом смерті, як ще один варіант значущої життєвої події, зміни і трансформації.

До набуття юнацького віку кожна людина стикається з таким явищем, як смерть, але психологами визначається, що страх смерті з'являється набагато раніше. Вже у 3-5 років дитина боїться смерті, але тоді страх пов'язаний із небуттям, темрявою і самотністю. Те, що переживає людина юнацького віку щодо страху смерті, є явищем глибшим.

У сучасному світі явище смерті оточує нас повсюди: у фільмах, кіно, іграх герої помирають та відроджуються, ми спостерігаємо за природними катаклізмами, тероризмом та смертю інших людей у новинах. Усе це сприяє актуалізації думок про смерть і факт власної кінцевості [2; 17].

Разом із цим тема смерті є табу в суспільстві й особливо в батьківсько-дитячих стосунках, що сприяє її болісності. Якщо звернутись до концепції Р. Кастенбаума, який вважає, що труднощі в сприйнятті смерті витікають із труднощів, які з'явилися в людини під час її вікового навчання, і взагалі страх смерті – результат соціального навчання, то стає зрозумілим, чому явище смерті так лякає сучасну молодь: нас навчили її боятися [2; 19].

Т. Гавриловою під час вивчення емпіричних досліджень багатьох американських психологів було виявлено емпіричні підтвердження факту, що страх смерті набу-

Таблиця 1

Результати факторного аналізу

Фактор	«Метафори особистої смерті» Дж. МакЛеннана	«Тест екзистенційних мотивацій» (ТЕМ) П. Екхардта	Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю.З. Гільбуха	Авторський Опитувальник на страх дорослішання на базі методики «Незакінчені речення»	% Ds
Екзистенційна виконаність		1 ФМ – Фундаментальна довіра (0,645), 2 ФМ – Фундаментальна цінність (0,739), 3 ФМ – Самоцінність (0,674), 4 ФМ – Смысл життя (0,743), Екзистенційна виконаність (0,857)	Життєва установка (0,608)	Самостійність (0,610), Майбутнє (0,666), Смерть (0,566), Дорослішання (0,506)	29,58 %
Зрілість	Негативні метафори смерті (0,429)		Мотивація досягнення (0,506), Ставлення до свого «Я» (0,668), Почуття громадянського обов'язку (0,499), Здібність до психологічної близькості (0,472), Рівень особистісної зрілості (0,764)		17,8 %
Ставлення до смерті	Позитивні метафори смерті (0,841)				10,6 %
Відповідальність			Відповідальність (0,392)		9,32 %
				Всього:	74,07 %

ває найбільшої сили саме в підлітковому та юнацькому віці [2].

Н. Власова та А. Осницький стверджують, що в глибині душі людина знає, чому вона боїться смерті, бо насправді вона боїться життя, яке вже прожила і яке переживає зараз [17].

Страх життя має складнішу структуру, ніж страх смерті, і його основу складають екзистенційні очікування. Екзистенційні очікування за М.Н. Ейпштейном – це «відчуття можливого», «відчуття якщо», тобто форми ідеального проектування бажаної людини події в контексті того, що відбулося, які конкретизуються в процесі життя [16].

Наслідком невизначеності майбутнього і страху щодо здійснення екзистенційних очікувань є також екзистенційна тривога, що не має відношення до конкретного об'єкту, а характеризує ставлення до світу взагалі [10].

Згідно з Е. Еріксоном саме в юнацькому віці відбувається криза ідентичності, що складається з соціальних та індивідуальних виборів та самовизначень. Небезпека сплутаності ідентичності, змішування, її затримки чи незавершення зовсім зумовлює низку страхів: страх не знайти свою роль як унікальної особистості та як особистості в складі групи, як особистості, що реалізується професійно, та особистості, яка може любити і отримувати любов [18].

В якості одного з критеріїв дорослості нами було виділено відповідальність, яка, як складова частина дорослості, стає одночасно складовою частиною страху життя. На думку Г. Марселя, тільки за умов особистісної свободи та відповідальності можливе проектування власного життя, тобто перехід до дорослих форм поведінки [4].

Проведений теоретичний аналіз страху дорослішання дозволив нам висунути гіпотезу, згідно з якою існують певні конструкти, що складають особливості переживання страху дорослішання в юнацькому віці.

Постановка завдання. Мета – аналіз особливостей переживання страху дорослішання в контексті юнацького віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі аналізу теоретичних джерел нами було висунуто емпіричну гіпотезу, згідно з якою інтенсивне переживання страху дорослішання в юнацькому віці супроводжується високими рівнями страху життя, страху смерті, страху відповідальності, страху недосягнення ідентичності та екзистенційних очікувань. Для перевірки гіпотези дослідження було сформовано батарею психодіагностичних методик, куди увійшли: «Метафори особистої смерті» Дж. МакЛеннана, «Тест екзистенційних

мотивацій» (ТЕМ) П. Екхардта, Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю. З. Гільбуха та створений нами «Опитувальник на страх дорослішання» на базі тесту «Незакінчені речення».

Дослідження проводилося на вибірці студентів факультету психології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара в кількості 30 осіб – 15 хлопців та 15 дівчат, віком від 18 до 25 років.

У результаті проведення факторного аналізу нами було виділено 4 фактори, яким було присвоєно такі назви: «екзистенційна виконаність», «зрілість», «ставлення до смерті» та «відповідальність». Отримані чотири значущі фактори об'єднали в собі 18 шкал використаних нами методик. Результати емпіричного дослідження обраховувались за допомогою методів дескриптивної статистики та факторного аналізу (таблиця 1).

Розглянемо фактор, що має найбільший відсоток вивільненої дисперсії, – 29,58%. Під фактором «екзистенційна виконаність» ми розуміємо дещо більше, ніж сама екзистенційна виконаність, адже він включає системотвірні чинники – чотири фундаментальні екзистенційні мотивації: фундаментальну довіру (0,645), фундаментальну цінність (0,739), самоцінність (0,674), сенс життя (0,743) та власне екзистенційну виконаність (0,857), життєву установку (0,608), ставлення до самостійності (0,610), майбутнього (0,666), смерті (0,566) та дорослішання (0,506).

На основі цих даних можна зробити висновок, що люди по-різному переживають страх дорослішання, адже по-різному переживають вищезгадані феномени. Ці результати цілком узгоджуються з теоретичними відомостями щодо ролі екзистенційних складових у формуванні страху дорослішання.

Другий фактор названий нами «зрілість» пояснює 17,8% вивільненої дисперсії та включає такі складові частини: рівень особистісної зрілості (0,764), мотивація досягнення (0,506), ставлення до свого «Я» (0,668), здібність до психологічної близькості (0,472), почуття громадського обов'язку (0,499) та негативні метафори смерті (0,429). Найбільш значущими складовими частинами цього фактору є отримані за методикою «Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю.З. Гільбуха» складники особистісної зрілості, зокрема власне рівень особистісної зрілості та ставлення до свого «Я». Отриманий фактор підтверджує нашу думку щодо зв'язку страху дорослішання та рівня особистісної зрілості.

Наступний фактор («ставлення до смерті») пояснює 10,6% вивільненої дисперсії та уміщує лише одну шкалу з методики «Метафори особистої смерті» Дж. МакЛенна – позитивні метафори смерті (0,841). Звернемо увагу на те, що у результаті проведення факторного аналізу у фактори було включено дві протилежні шкали цієї методики: як негативні, так і позитивні метафори смерті. Те, як людина переживає смерть, є дуже показовим для переживання страху дорослішання. А те, що ці дві протилежні шкали опинились одночасно в межах спільної характеристики, свідчить про те, що страх смерті осмислюється та переживається досліджуваними: як тими, що отримали високі бали за шкалою «негативні метафори смерті», так і тими, що отримали високі бали за шкалою «позитивні метафори смерті».

Останній виділений фактор «відповідальність», що пояснює 9,32% вивільненої дисперсії, включає однойменну шкалу методики «Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю. З. Гільбуха» (0,392). Виходячи із цього, наше припущення щодо відповідальності як одного з конструктів страху дорослішання можна вважати підтвердженим.

Згідно з емпіричною гіпотезою інтенсивне переживання страху дорослішання в юнацькому віці супроводжується високими рівнями страху життя, страху смерті, страху відповідальності, страху недосягнення ідентичності та екзистенційних очікувань. За результатами факторного аналізу нами було підтверджено наявність деяких з цих показників, а саме чотири фундаментальні екзистенційні мотивації: фундаментальна довіра, фундаментальна цінність, самоцінність, сенс життя, а також екзистенційної виконаності, життєвої установки, ставлення до самостійності, майбутнього, смерті та дорослішання – серед системотвірних чинників страху дорослішання, тобто висунуту гіпотезу можна вважати підтвердженою.

Висновки. Одним із найважливіших для подальшого життя вікових періодів є юнацький період. У межах дослідження нами було з'ясовано, що перехід до самостійності, формування особистісної та соціальної ідентичності, пошук сенсу та інші особливості юнацького періоду, за умов ще несформованої особистості юнака, є психологічними детермінантами виникнення страхів щодо різних аспектів дорослого життя, зокрема страху дорослішання.

Серед актуальних страхів для юнацького періоду можна виокремити найбільш значущі екзистенційні страхи – життя та смерті, як інверсії страху життя. Вони вміщують у себе безліч інших структурних одиниць,

таких як екзистенційні очікування, екзистенційна готовність, екзистенційна тривожність та страхи нездобуття ідентичності та відповідальності, що теж є складовими елементами процесу дорослішання.

Аналіз теоретичних джерел дозволив нам висунути емпіричну гіпотезу, згідно з якою інтенсивне переживання страху дорослішання в юнацькому віці супроводжується високими рівнями страху життя, страху смерті, страху відповідальності, страху недосягнення ідентичності та екзистенційних очікувань.

Проведення емпіричного дослідження з подальшою обробкою за допомогою факторного аналізу дозволило виділити чотири найзначущі фактори: «екзистенційна виконаність», «зрілість», «ставлення до смерті» та «відповідальність», що уміщують у себе інші феномени, включені до шкал обраної нами батареї методик. Тож, можна зробити висновок, що люди по-різному переживають страх дорослішання, адже в них по-різному виражені та переживаються вищезгадані фактори.

В якості **перспектив подальшого розвитку** даної теми визначимо глибшу методологічну розробку та можливе вдосконалення авторського опитувальника, результати за яким виявились вдало вбудованими в концепт роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Большакова А.М. Суб'єктивна вичерпаність особистісного потенціалу та життєстійкість особистості / А.М. Большакова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – 2014. – Вип. 1(1). – С. 14–19.
2. Гаврилова Т.А. Метафори личной смерти / Т.А. Гаврилова // Прикладная психология. – 2001. – № 6. – С. 1–8.
3. Гильбух Ю.З. Тест-опросник личностной зрелости / Ю.З. Гильбух. – К. : НПЦ Психодиагностика и дифференцированное обучение, 1994. – 14 с.
4. Гріньова О.М. Теоретичні засади дослідження життєвого шляху особистості / О.М. Гріньова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія : Психологічні науки. – Чернігів, 2014. – Вип. 121(1). – С. 86–89.
5. Дворнік М.С. Постмодерні сентенції постаті кідалт / М.С. Дворнік / Психологія особистості. – 2015. – № 1(6). – С. 129–138.
6. Дворнік М.С. Соціальні та психологічні характеристики кідалтизму / М.С. Дворнік // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. Том 2. – 2016. – Випуск 2. – С. 126–131.
7. Джаббарова Л.В. Теоретичний аналіз досліджень особистісної та соціальної ідентичності студентської молоді / Л.В. Джаббарова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – С. 34–39.

8. Кон И.С. Психология ранней юности : книга для учителя / И.С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 252 с.
9. Кравчук С.Л. Психологічні особливості зв'язку духовних цінностей та життєстійкості особистості в юнацькому віці / С.Л. Кравчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. – С. 47–53.
10. Леонтьев Д.А. Экзистенциальная тревога и как с ней бороться / Д.А. Леонтьев // Московский Психотерапевтический Журнал. – 2003. – № 2. – С. 107–119.
11. Лукасевич О. Особистісна зрілість студентів: психологічне забезпечення дослідження / О. Лукасевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/823/94/>.
12. Стендинг Г. Прекариат. Новый опасный класс / Г. Стендинг. – М. : Ад Маргинем, 2014. – 328 с.
13. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / В. Франкл / Под ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
14. Чернобровкина С.В. Я-концепция и самооценка как факторы образа взрослости и самооценки взрослости у подростков-спортсменов и подростков, не занимающихся спортом / С.В. Чернобровкина // Вестник Омского университета. Серия «Психология». – № 1. – 2015. – С. 51–66.
15. Штепа О.С. Особистісна зрілість як передумова становлення психологічної ресурсності людини / О.С. Штепа // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. – Київ, 2013. – Том. 11. – Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 8. – Ч. 2. – С. 576–584.
16. Шумский В.Б. Диагностика экзистенциальной исполненности: оригинальная русскоязычная версия теста экзистенциальных мотиваций / В.Б. Шумский, Е.М. Уколова, Е.Н. Осина, Я.Д. Лупандина // Журнал Высшей школы экономики. – 2016. – Т. 13. – № 4. – С. 763–788.
17. Шутова Л.В. Страх смерти и смысло-зненные ориентации в юношеском возрасте / Л.В. Шутова // Известия ТРТУ. Тематический выпуск «Психология и педагогика». – 2005. – № 5. – С. 146–151.
18. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – М. : МПСИ, 2006. – 352 с.
19. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / И. Ялом. – М. : «Класс», 1999. – 608 с.